

УДК 378.147-057.875:81.161.2'1]-047.22
DOI: 10.31499/2307-4914.21.2020.205463

РОЛЬ СИСТЕМНО-ІНТЕГРАЦІЙНОГО ПІДХОДУ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Рускуліс Лілія, доктор педагогічних наук, доцент кафедри української мови і літератури, Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського.
ORCID: 0000-0003-2293-5715
E-mail: ruskulsi_lilya@ukr.net

У статті з'ясовано поняття «підхід» та «підхід до навчання мови»; проаналізовано терміни «підхід» та «аспект» навчання; здійснено огляд класифікацій підходів до навчання; обґрунтовано доцільність урахування системно-інтеграційного підходу до формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови; проведено лексикографічний аналіз дефініцій «система» та «інтегративний» як вихідних понять системно-інтеграційного підходу; репрезентовано систему мовознавчих дисциплін, що складають підсистеми, які, чітко взаємодіючи, репрезентують лінгвістичну науку, складність її будови, багатомірність її аспектів; запропоновано схему системно-інтеграційного підходу.

***Ключові слова:** підхід, аспект, підхід до навчання мови, лінгвістична компетентність, інтегроване навчання, системно-інтеграційний підхід, мовознавчі дисципліни, інформаційний обсяг дисципліни.*

THE ROLE OF A SYSTEM INTEGRATION APPROACH IN THE FORMATION PROCESS OF THE FUTURE UKRAINIAN LANGUAGE TEACHERS' LINGUISTIC COMPETENCE

Ruskulis Liliia, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Ukrainian Language and Literature, Mykolaiv V. O. Sukhomlynskyi National University.
ORCID: 0000-0003-2293-5715
E-mail: ruskulsi_lilya@ukr.net

The system integration approach of education in the methodical system of preparation of the future Ukrainian language teacher is described in the article on the basis of the usage of theoretical, observational historical and logical methods. The article explains the concepts of "approach" and "approach to language learning". The author defines "approach" as an integrative system architectonics of linguistic theory, linguistics, practical skills and foundations of the scientific activity based on principles, methods, techniques, tools and forms of learning, according to the specific educational goals of linguistic formation competencies of the future Ukrainian language teachers. The terms "approach" and "aspect" of learning are analyzed in this paper, and their identity, which is based on the analysis of scientific sources, is established. The classifications of approaches to teaching in pedagogy and linguistics are reviewed. Competent, cognitive-communicative, communicative-active, text-centric, functional-stylistic approaches are defined as the main ones in the study. The expediency of using a system integration approach to the formation of a linguistic competence of the future Ukrainian language teachers (the components of which are phonetic, lexicological, grammatical, spelling, stylistic

subcompetences), based on the study of linguistic courses in their harmonized, subordinate and complementary system, with an emphasis on the study of the information volume of the disciplines, where each linguistic phenomenon is considered holistically and in a clear hierarchy, is justified. The lexicographic analysis of the definitions "system" and "integrative" as the initial concepts of a system integration approach has been carried out. The system of linguistic disciplines, including ten courses (Ukrainian language practicum, Modern Ukrainian literary language, Introduction to linguistics, Ukrainian dialectology, Language culture, Ancient Slavic language, History of the Ukrainian language, Historical grammar of the Ukrainian language, Ukrainian language stylistics, General linguistics, Linguistic analysis of the text), constituting subsystems, which, interacting clearly, represent linguistic science, the complexity of its structure, multidimensionality aspects, is given. The scheme of a system-integration approach that demonstrates the integrity and consistency of mastering linguistic disciplines is proposed. The opportunities to integrate on linguistic theme that will promote the versatile assimilation with the prospect of study acts school are described.

Keywords: *approach, aspect, approach to language learning, linguistic competence, integrated learning, system-integration approach, linguistic disciplines, information volume of the discipline.*

Основним завдання сучасної вищої школи є поступ до отримання європейського рівня освіти, досягти якого майбутні учителі української мови можуть шляхом підвищення рівня засвоєння дисциплін мовознавчого циклу й подальшого застосування отриманих знань під час практичної підготовки. Нагальним постає питання розробки ефективних інноваційних підходів до засвоєння мови та виокреслення шляхів упровадження їх у навчальний процес ЗВО.

Проблеми впровадження підходів до навчання мови порушено в працях сучасних лінгводидактів (З. Бакум, Н. Голуб, О. Горошкіної, Т. Донченко, В. Дороз, С. Карамана, О. Копусь, А. Нікітіної, С. Омельчука, М. Пентилюк, О. Семенов, Т. Симоненко та ін.), які всебічно розглядають ще явище, доводячи, що врахування підходів до навчання мови сприяє формуванню особистості фахівця, який усвідомлює значення обраної професії, здатний змалювати власні перспективи розвитку й самореалізації, стати лінгвокомпетентним. На нашу думку, прерогативним напрямом у вирішенні питання вибору й упровадження підходів до навчання мови є методичне обґрунтування специфічних, які забезпечуватимуть ефективне формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови. У статті ставимо за мету розкрити теоретичні основи системно-інтеграційного підходу до підготовки студентів.

Уперше в педагогічній науці Г. Селевко, доводячи комплексність поняття «підхід», визначає його як методологічну орієнтацію вчителя, що спрямовує до використання певної сукупності ідей, понять і способів педагогічної діяльності, узаємопов'язаних між собою [15, с. 48]. Учений виокремлює в ньому основні поняття; принципи; методи та прийоми [15, с. 48]. У сучасній лінгводидактиці Н. Голуб з'ясовує, що підхід – світоглядна категорія, яка «відображає соціальні настанови суб'єктів навчання як носіїв суспільної свідомості; як глобальна й системна організація й самоорганізація освітнього процесу; як стратегія навчання, що поєднує в собі методи, форми, прийоми навчання» [5, с. 2]. Такої ж думки дотримується й С. Омельчук, який вважає, що підхід – «методологічна категорія лінгводидактики, що позначає складне багатовимірне явище, структурними елементами якого є принципи, технології, методи, прийоми, засоби та форми навчання і якому властиві концептуальність, процесуальність, системність, керованість та дієвість» [11, с. 36].

Убачаємо за доцільне звернути увагу й на поняття «асpekt» як «кут зору, під

яким розглядаються предмети, явища, поняття» [3, с. 26]. І. Кучеренко вважає, що певні відмінності в тлумаченні цих дефініцій є: аспект – це «загальна суспільна орієнтація, напрям реалізації навчання української мови», а підхід – це «конкретна стратегічна система, теоретико-методологічні способи, шляхи і технології реалізації навчального процесу з метою вивчення рідної мови» [7, с. 38]. Поділяємо думки науковців (Л. Мамчур, С. Омельчук, М. Пентилюк та ін.) й визначаємо поняття «аспект» і «підхід» як тотожні. Зокрема, М. Пентилюк з'ясовує, що аспект – «погляд, з якого сприймається або оцінюється те чи інше явище, предмет, подія; перспектива, у якій вони можуть поставати» [16, с. 20]. Л. Мамчур зауважує, що це – «перспективний погляд із певною навчально-виховною метою, яка реалізується і спирається в першу чергу на принципи перспективності та наступності» [8, с. 117]. У межах нашого дослідження визначаємо **підхід до навчання** «як інтегративно-системну архітектоніку лінгвістичної теорії, лінгводидактики, здобуття практичних навичок й основ наукової діяльності, що базуються на принципах, методах, прийомах, засобах і формах навчання відповідно до конкретних освітніх цілей формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови» [14, с. 184].

Сучасна педагогіка представлена розлогими класифікаціями підходів до навчання. Зокрема, індивідуальний, особистісний і системний підходи аналізує С. Гончаренко [6]. Предметом дослідження сучасних підручників із педагогіки й психології стали особистісний, діяльнісний, системний, гуманістичний, ресурсний, синергетичний, психологічний, аксіологічний, компетентнісний та інші підходи до навчання [1; 15; 17]. У лінгводидактиці спираємося на класифікацію, презентовану в підручнику «Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах», автори якого виокремлюють традиційні (лінгвістичний, педагогічний, психологічний, моральний, естетичний) й інноваційні (народознавчий, етнопедагогічний, культурологічний, діялісно-орієнтований та ін.) [9, с. 23–27]. У «Словнику-довіднику з української лінгводидактики» з'ясовано необхідність врахування діялісного, когнітивно-комунікативного, компетентнісного, комунікативно-діялісного, особистісно орієнтованого, функційного, функційно-стилістичного підходів [16] під час навчання мови. Аналіз наукової літератури, проведені дослідження, власний досвід роботи у ЗВО дає підстави виокремити ті інноваційні підходи до навчання мови, які ефективно б формували лінгвістичну компетентність майбутніх учителів української мови, а саме: компетентнісний, когнітивно-комунікативний, комунікативно-діялісний, текстоцентричний, функційно-стилістичний. Отже, сучасні підходи до навчання мови – це переосмислення процесу здобуття знань, формування лінгвістичної компетентності сучасного випускника ЗВО, засвоєння теоретичних основ науки про мову й уміле застосування їх у практичній площині, де студент – суб'єкт освітньої діяльності.

Окрім охарактеризованих підходів до навчання мови, виокремлюємо також *системно-інтеграційний*, в основі якого – вивчення мовознавчих курсів у їх взаємозлагодженій, взаємопідпорядкованій і взаємодоповнюваній системі з опорою на засвоєння інформаційного обсягу дисциплін, де кожне лінгвістичне явище розглядається цілісно й у чіткій ієрархії [14, с. 201–202]. Підхід дозволяє розглянути й проаналізувати мовне явище, сприяючи формуванню фонетичної, лексикологічної, граматичної, правописної та стилістичної субкомпетентностей як окремих складників

лінгвістичної компетентності, так і організацію й поєднання їх у єдине ціле; з'ясувати особливості взаємодії й взаємовпливу мовних та мовленнєвих площин субкомпетентностей. Зазначимо, що мовний компонент – це лінгвістичні основи фонетики, лексикології і фразеології, граматики, орфографії й пунктуації, стилістики, а мовленнєво-комунікативний – практичні вміння й навички, розвинуті на базі оволодіння теорією, удосконалені й поглиблені в ході засвоєння лінгвістичних дисциплін.

Вихідними поняттями системно-інтеграційного підходу є система та інтегроване навчання. За «Великим тлумачним словником сучасної української мови», система – це «порядок, зумовлений правильним, правомірним розташуванням і взаємним зв'язком частин чого-небудь» [3, с. 1320.]. Зазначимо, що система мовознавчих дисциплін професійного спрямування охоплює одинадцять курсів: практикум з української мови, сучасна українська літературна мова, вступ до мовознавства, українська діалектологія, культура мови, старослов'янська мова, історія української мови, історична граMATика української мови, стилістика української мови, загальне мовознавство, лінгвістичний аналіз тексту, що складають підсистеми, які, чітко взаємодіючи, репрезентують лінгвістичну науку, складність її будови, багатовимірність її аспектів.

Проведені розвідки свідчать, що без базових знань із практикуму з української мови та вступу до мовознавства, відомостей про історичні процеси становлення й розвитку української мови, її діалектних особливостей неможливим є інтерпретування лінгвістичних явищ, які майбутні вчителі української мови засвоюють на заняттях із сучасної української літературної мови; безумовно, чільне місце займає розвиток високої культури мовлення й набуття практичних умінь здійснювати лінгвістичний аналіз тексту; а курс загального мовознавства, що є стрижнем усіх лінгвістичних дисциплін, поглиблює загальномовну підготовку студента, розкриває можливості інтерпретувати наукові ідеї в практиці шкільного викладання української мови [12; 13].

Основою для запровадження системно-інтеграційного підходу стали наукові розвідки з проблем інтегрованого навчання (О. Біляєв, О. Горошкіна, Т. Донченко, В. Дороз, О. Дубасенюк, А. Нікітіна, М. Пентилюк та ін.). За «Великим тлумачним словником сучасної української мови», інтегративний – такий, що «оснований на об'єднанні, інтеграції; комплексний» [3, с. 500]. Повністю погоджуємося з міркуваннями В. Огнев'юка, що «міжпредметність та інтегрованість в освіті та науці стають прикметною ознакою сьогодення, що сприяє фундаменталізації освіти та інкорпорації постійно зростаючих наукових досягнень у зміст освіти» [10, с. 250]. Нам імпонує думка О. Біляєва про те, що інтегративне навчання «дає змогу нівелювати деякі недоліки предметної системи навчання, якими є розрізнення і фрагментарність викладу, та залучити потрібні відомості із суміжних предметів, що сприяє різнобічному і цілісному засвоєнню знань» [2, с. 62]. Проведене дослідження переконує, що таке навчання сприяє цілісному й різнобічному аналізу мовного явища на заняттях із курсів, передбачених навчальним планом спеціальності; уможливорює вибудовування ієрархії мовознавчих дисциплін-підсистем, які, розгалужуючись, охоплюватимуть і лінгвістичні дисципліни за вибором студента.

Особливості інтегративних можливостей мовознавчих дисциплін продемонструємо на рис. 1.

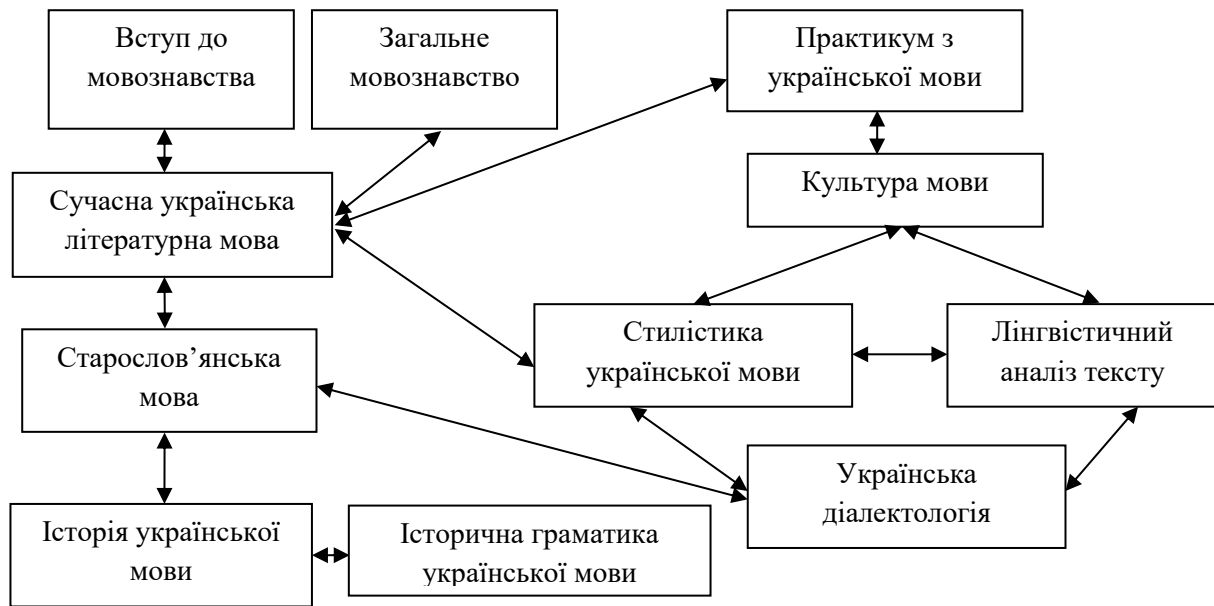

Рис. 1. Системно-інтеграційні зв'язки мовознавчих дисциплін

Рисунок переконливо свідчить, що системно-інтеграційний підхід забезпечує цілісність і послідовність засвоєння мовознавчих дисциплін, розкриває можливості інтегрувати їх навколо однієї мовознавчої теми, що сприятиме різнобічному засвоєнню її з перспекцією на вивчення в школі.

Як висновок стверджуємо, що врахування системно-інтеграційного підходу уможливило проєктування фахового становлення вчителя-словесника, впливає на формування його лінгвістичної компетентності в процесі системного засвоєння усіх рівнів мови під час вивчення дисциплін мовознавчого циклу – практикуму з української мови, вступу до мовознавства, сучасної української літературної мови, української діалектології, старослов'янської мови, історії української мови, культури мови, стилістики української мови, загального мовознавства, лінгвістичного аналізу тексту. В перспективі за доцільне вбачаємо розроблення системи вправ та завдань, які б продемонстрували ефективність запропонованого підходу, й інформаційно-комунікаційний супровід їх.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади: навч.-метод. посібник. К.: Либідь, 2003. 344 с.
2. Біляев О. М. Лінгводидактика рідної мови: навчально-методичний посібник. К.: Генеза, 2005. 180 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доп.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусол. К.; Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
4. Гайдученко Г. М., Карабута О. П., Климович С. М. та ін. Програми навчальних дисциплін кафедри української мови: навч. посіб. / за заг. ред. С. М. Климович. Херсон, 2018. 166 с.
5. Голуб Н. Підходи до навчання української мови в основній школі. *Українська мова і література в школі*. 2015. № 3. С. 2–10.
6. Гончаренко С. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 376 с.
7. Кучеренко І. Теоретичні і методичні засади сучасного уроку української мови в середній школі: монографія. Умань: ФОП Жовтий О. О., 2014.
8. Мамчур Л. І. Перспективність і наступність у формуванні комунікативної компетентності учнів

- основної школи: монографія. Умань: Видавець «Сочінський», 2012. 449 с.
9. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах: підручник для студентів філологічних факультетів України / кол. авторів за ред. М. І. Пентиліук. К.: Ленвіт, 2004. 400 с.
 10. Огнев'юк В. О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку. К.: Знання України, 2003. 450 с.
 11. Омельчук С. Навчання морфології української мови на засадах дослідницького підходу: теорія і практика: монографія. К. Генеза, 2014. 368 с.
 12. Пентиліук М. І., Гайдаєнко І. В., Окуневич Т. Г. та ін. Навчальні програми дисциплін мовознавчого та лінгводидактичного циклів: метод. посіб. Херсон: Айлант, 2018. 200 с.
 13. Рускуліс Л. В., Баденкова В. М., Корнієнко І. А. Корпус типових навчальних програм / за заг. ред. Л. В. Рускуліс. Миколаїв: Іліон, 2019. 158 с.
 14. Рускуліс Л. Методична система формування лінгвістичної компетентності майбутніх учителів української мови в процесі вивчення мовознавчих дисциплін. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2018. 420 с.
 15. Селевко Г. К. Энциклопедия образовательных технологий: в 2 т. М.: НИИ школьных технологий, 2006. Т. 1. 816 с.
 16. Словник-довідник з української лінгводидакти: навч. посіб. / кол. авторів за ред. М. І. Пентиліук. К.: Ленвіт, 2015. 320 с.
 17. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. К.: Академвидав, 2006. 352 с. (Альма-матер).

REFERENCES

1. Bekh, I. D. (2003). *Vykhovannya osobystosti*. (Vols. 1–2); Vol. 2: *Osobystisno oriyentovanyu pidkhdid: naukovo-praktychni zasady*. K.: Lybid' [in Ukrainian].
2. Bilyayev, O. M. (2005). *Linhvodydaktyka ridnoyi movy*. K.: Heneza [in Ukrainian].
3. *Velykyy tlumachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy*. (2005). V. T. Busol (Ed.). K.; Irpin': Perun [in Ukrainian].
4. Hayduchenko, H. M., Karabuta, O. P., Klymovych, S. M. et al. (2018). *Prohramy navchal'nykh dystsyplin kafedry ukrayins'koyi movy*. S. M. Klymovych (Ed). Kherson [in Ukrainian].
5. Holub, N. (2015). *Pidkhody do navchannya ukrayins'koyi movy v osnovniy shkoli. Ukrayins'ka mova i literatura v shkoli, 3, 2–10* [in Ukrainian].
6. Honcharenko, S. (1997). *Ukrayins'kyy pedahohichnyy slovnyk*. K.: Lybid' [in Ukrainian].
7. Kucherenko, I. (2014). *Teoretychni i metodychni zasady suchasnoho uroku ukrayins'koyi movy v seredniy shkoli*. Uman': FOP Zhovtyy, O. O. [in Ukrainian].
8. Mamchur, L. I. (2012). *Perspektyvnist' i nastupnist' u formuvanni komunikatyvnoyi kompetentnosti uchniv osnovnoyi shkoly*. Uman': Vydavets' «Sochins'kyy» [in Ukrainian].
9. *Metodyka navchannya ukrayins'koyi movy v serednikh osvitynih zakladakh*. M. I. Pentylyuk (Ed.) et al. (2004). K.: Lenvit [in Ukrainian].
10. Ohnev'yuk, V. O. (2003). *Osvita v systemi tsinnostey staloho lyuds'koho rozvytku*. K.: Znannya Ukrayiny [in Ukrainian].
11. Omel'chuk, S. (2014). *Navchannya morfolohiyi ukrayins'koyi movy na zasadakh doslidnyts'koho pidkhodu: teoriya i praktyka*. K.: Heneza [in Ukrainian].
12. Pentylyuk, M. I., Haydayenko, I. V., Okunevych, T. H. et al. (2018). *Navchal'ni prohramy dystsyplin movoznavchoho ta linhvodydaktychnoho tsykliv*. Kherson: Aylant [in Ukrainian].
13. Ruskulis, L. V., Badenkova, V. M., Korniyenko, I. A. (2019). *Korpus typovykh navchal'nykh prohram*. L. V. Ruskulis (Ed.) et al. Mykolayiv [in Ukrainian].
14. Ruskulis, L. (2018). *Methodical system of forming linguistic competence of future teachers of the Ukrainian language in the process of linguistic disciplines studying*. M. I. Pentylyuk (Ed.) et al. M.: FOP Shvec V. M. [in Ukrainian].
15. Selevko, G. K. (2006). *Entsiklopediya obrazovatel'nykh tekhnologiy*. (Vols. 1–2); Vol. 1. M.: NII shkol'nykh tekhnologiy [in Russian].
16. *Slovnyk-dovidnyk z ukrayins'koyi linhvodydakty*. (2015). M. I. Pentylyuk (Ed.) et al. K.: Lenvit [in Ukrainian].
17. Fitsula, M. M. (2006). *Pedahohika vyshchoyi shkoly*. K.: Akademvydav [in Ukrainian].